

Moğol Dönemi İrani'nda Uygur Kökenli Bir Vali: Körgöz *A Governor of Uyghur Origin in Mongol-Era Iran: Körgöz*

Dr. Öğr. Üyesi Özkan DAYI, Dr. Öğr. Üyesi Özgür TOKAN

Atıf/©: Dayı, Özkan ve Tokan, Özgür (2020). Moğol Dönemi İrani'nda Uygur Kökenli Bir Vali: Körgöz, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 1, ss.110-121

Citation/©: Dayı, Özkan and Tokan, Özgür (2020). *A Governor of Uyghur Origin in Mongol-Era Iran: Körgöz*, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 1, pp. 110-121

Notlar/Notes

DOI:

10.46790/erzisosbil.731473

Orcid:

0000-0001-8192-3445

Özkan Dayı

Bayburt Üniversitesi

Tarih Bölümü

ozkandayi@bayburt.edu.tr

Orcid:

0000-0003-0958-5714

Özgür Tokan

Bartın Üniversitesi

Tarih Bölümü

otokan@bartin.edu.tr

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

03.05.2020

Kabul Tarihi-Accepted

26.06.2020

Sayfa-Pages:

110-121

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Cengiz Han; askerî ve siyasî başarıları neticesinde Tayçitular, Naymanlar, Kereyitler, Tatarlar, Uygurlar, Karluklar ve Kırgızlar gibi çeşitli Türk ve Moğol küttelelerini de egemenliği altına alarak 13. Asrın başlarında büyük bir imparatorluk kurmuş yetenekli bir hükümdardı. O, imparatorluğunu daha güçlü kılmak ve daha iyi idare etmek için birçok düzenleme yapmış, birçok tedbir almış ve bu doğrultuda da bilhassa idarî ve askerî alanda tecrübeli olan Türk menşeli birçok kişiye devlet kademelerinde görev vermişti. Durum bu minval üzere Cengiz Han'ın ardılları zamanında da devam etti. Ögedey zamanında birçok Uygur askerî ya da sivil devlet adamı, imparatorluk nezdinde çeşitli kademelerde yer aldı. İşte bunlardan birisi de Körgöz idi. Cengiz Han İmparatorluğu'ndaki Türklerin, Türk devlet adamlarının imparatorluğun yücelmesinde, idare edilmesinde ne derece önem arz ettiği malumdur.

Anahtar Kelimeler: Körgöz, Cengiz Han, Moğollar, Uygurlar.

Abstract:

Genghis Khan was a talented ruler who founded a great empire at the beginning of the 13th century by taking over various Turkish and Mongol masses such as Taychiuts, Naymans, Kereyits, Tatars, Uyghurs, Karluks and Kyrgyz as a result of his military and political successes. He made many arrangements and took many precautions to make his empire stronger and better governed; and accordingly, he assigned many people of Turkish origin who were experienced especially in administrative and military fields at state levels. This situation continued in this way in the time of Genghis Khan's successors. During the time of Ögedei, many Uyghur military or civilian statesmen took part in various levels in the presence of the empire. One of them was Körgöz. It is well known that the Turks, the Turkish statesmen in the Empire of Genghis Khan were very important for the expansion and administration of the empire.

Keywords: Körgöz, Genghis Khan, Mongols, Uyghurs.

1. GİRİŞ

Orta Asya, Türk tarihi denilince akla gelebilecek en önemli coğrafyalardan birisidir. Türkler merkezi bu coğrafyada olmak üzere birçok devlet ve imparatorluk kurmuşlardır. Bunlara Asya Hun İmparatorluğu, I. ve II. Kök-Türk İmparatorlukları örnek olarak gösterilebilir. Bu devletlerin güçlü zamanlarında, birçok Türk kütlesine (Uygurlar, Kırgızlar vs.) ek olarak efsanelerde büyük Türk hakani Oğuz ile kan akrabalığı bulunduğu dair işaretler yer alan Moğollar (Muvallar),ⁱ genellikle proto-Tunguz olarak gösterilen ve Mançurya dolaylarında yaşayan Tung-hular, menşei gerçekten halen daha açığa kavuşturulmamış olan Kitanlar (Kitatlar) gibi birçok kavim, tek bir bayrak altında birleştirilmiştir (Kafesoğlu, 2005: 60-67, 94-108). Bununla birlikte zaman zaman Moğolların da söz konusu coğrafyada üstünlüğü, liderliği ele geçirdiği dönemler olmuştur. Cengiz Han dönemi (1196-1227), bunların en büyük ve en açık örneğidir. Onun kurduğu imparatorluğun sınırları, merkez Karakorum olmak üzere, bu dönemde bir taraftan 1212-1214 yıllarında yapılan savaşlardan sonra Çin sahasına, diğer taraftan 1220'lerden sonra Maverâünnehir ve Horasan bölgesine kadar yayılmıştır (Gizli Tarih, 2010: 69 vd.). İmparatorluğun bu denli geniş coğrafyalarda ayakta kalabilmesinin en önemli sebepleri arasında; askerî gücüne ek olarak Cengiz Han'ın disiplin anlayışı, yasaklarıⁱⁱ ve yine onun tarafından çeşitli menşeden, bu arada da Uygur kökenli Tata Tongaⁱⁱⁱ gibi tecrübeli Türk devlet adamlarının muhtelif makamlarda görevlendirilmiş olması gibi sebepler gösterilebilir.

Cengiz Han'a kıyasla müsrif olduğu ya da Cengiz Han kadar dirayetli bir devlet adamı olmadığı kaydedilse de Ögedey Kaan^{iv} zamanında da (1229-1241) imparatorluk gücünü muhafaza etmiş ve genişlemeye devam etmiştir. Ögedey zamanındaki seferlerle imparatorluğun hakimiyet sahası; doğuda Çin ve Kore dolaylarında genişlerken batıda da bir yandan Suriye bölgesine ve Anadolu kapılarına dayanmış diğer yandan da 1240'larda Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa içlerine kadar genişlemiştir (Roux, 2001: 197-251). Ögedey zamanındaki bu başarıda da onun, babası zamanındaki çeşitli menşeden devlet adamlarını görevinde tutması^v ve buna ilaveten devlet kademelerinde özellikle askerî ve idarî alanda kabiliyetli olan dürüst devlet adamlarını görevlendirmesinin etkisi büyük olmuştur. Uygur kökenli bir Türk olduğu bilinen Körgöz'ün de babasının yasalarına bağlı olduğu açıkça görülen Ögedey Kağan'ın bu doğrultuda Horasan-İran dolaylarının idaresinde görevlendirdiği bir devlet adamı olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine muhalefet eden diğer devlet adamlarına rağmen, Ögedey'in kurdurduğu bir mahkemede (yarguda)^{vi} yargılanan Körgöz, neticede haklı bulunmuş ve söz konusu bölgeye vali naibi olarak tayin edilmiştir. Görevde bulunduğu sürede adı geçen coğrafyada adaleti sağlamış, haksız kazanç elde eden, Cengiz Han'ın yasalarına uymayıp gayri resmi yollarla vergi toplayan devlet adamlarını, düzenlediği yeni vergi sistemi çerçevesinde yola getirerek imparatorluğa layıkıyla hizmet etmiştir. Bu araştırma da işte bu devlet adamının hayatını, devlet kademelerinde elde ettiği görevlerini gün yüzüne çıkartmak maksadıyla yapılmıştır. Araştırma genel hatlarıyla Körgöz'ün valiliği ve öncesindeki hayatı, devlet görevleri ve devlet kademelerini nasıl tırmadığı, bu sırada yaşadığı sıkıntılar üzerinde yoğunlaşmıştır.

2. KÖRGÖZ'ÜN GENÇLİK YILLARI VE İRAN VALİLİĞİ ÖNCESİNDEKİ GÖREVLERİ

2. 1. Cengiz Han, Batu Han ve Cuci'nin Hizmetinde Aldığı Görevler

Cengiz Han tarafından kurulmuş olan Türk-Moğol İmparatorluğu bünyesinde çeşitli Türk boylarından birçok kişi görev almıştı. Bunlara Azerbaycan taraflarında, Mugan ovası merkezli olmak üzere Türk-Moğol ordularını idare eden Curmağun Noyan'ın komutanları olan Min

İgemiş ve Melikşah gibi askerî görevliler^{vii} ile daha önce Nayman hanına bağlı olmak üzere adliye nazırlığı ve tamgacılık (mühürdarlık)^{viii} görevlerinde bulunup sonradan Cengiz Han tarafından, kendisine bağlı olmak kaydıyla hem aynı yetkilerle hem de Moğol şehzadelerine Uygur dili ile kanunlarını öğretmek üzere görevlendirilmiş Tata Tonga (Uygur kökenli) ve Türkistan'da Valilik yapmış Mahmûd Yalavaç^{ix} gibi sivil idareciler örnek gösterilebilir. Körgöz de Tata Tonga gibi bir Uygur Türkü idi. Doğumu ve çocukluk yılları ile ilgili kaynaklarda neredeyse hiçbir bilgiye tesadüf edemedik. Bununla birlikte Uygur Türklerinden olduğu ve gençlik yıllarında Cengiz Han'ın soyundan gelen şehzâdelere Uygur yazısını öğretmesi için görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Körgöz, daha sonra Cengiz Han'ın torunlarından Batu'nun karargâhındaki emirlerden birinin hizmetine girmiş ve bir süre seyis olarak görev yapmıştı. Kısa zaman içerisinde yetenekleriyle ön plan çıkan bu devlet adamı, Batu'nun nezdinde ve ismi kaynaklarda pek zikredilmeyen söz konusu emirin himayesinde, seyislikten terfi etmiş ve memurluk elde etmişti.

Körgöz'ün hizmetinde bulunduğu emir, Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin (Tuşi) önderliğinde düzenlenen bir av partisine giderken, Körgöz'ü de yanında götürmüştü. Av yerinde Cengiz Han'dan içinde önemli bilgiler, emirler bulunan bir *yarlıg* gelmiş, o sırada yarlığı okuyabilecek kâtiplerden hiçbiri orada olmadığı için orada bulunanlardan hangisinin bu işi yapabileceği sorulduğunda Körgöz tavsiye edilmiştir. Daha sonra Körgöz, Cuci'nin yanına getirilmiş ve onun huzurunda yarlığı, bir seyisten beklenilmeyecek derecede saygı kuralları çerçevesinde, edebî bir dille okumuştur. Bunun üzerine onun iyi yetişmiş biri olduğunu anlayan Cuci, Körgöz'e kâtiplik görevi vermiştir (Cüveynî, 1329 hş: II, 225-227; Âştîyânî, 1328 hş: a., I-II, 167).

2.2. Horasan Valileri Cin Timur ile Nosal Hizmetinde Aldığı Görevler ve Ögedey Kağan ile İlk Temasları

Kısa zamanda şöhrete kavuşan Körgöz, devlet kademelerini bir bir tırmanıyordu. Moğol şehzâdelerini eğitmek için de görevlendirilmiş olan bu Uygur Türk'ü; Moğol devlet adamlarından Cin Timur^x Urgenc baskakı^{xi} olarak tayin edildiği sıralarda, onun gibi *baskaklık* makamını da işgal etmiştir. Aradan bir süre geçtikten sonra da Cin Timur'un yanında haciplik ve nâiblik görevine tayin edilmiştir (Cüveynî, 1329 hş: II, 225-227; Âştîyânî, 1328 hş: a., I-II, 167). Cin Timur'un Horasan valiliği sırasında Bahâeddîn Cüveynî ile bu sırada yine haciplik görevinde bulunan Körgöz'ün Horasan ve civarının ahvalini Ögedey Kağan'a arz etmek için gönderildiğini görmekteyiz (Âştîyânî, 1328 hş: a., I-II, 166; Âştîyânî, 1390 hş: b., 195-196). Bu durum da gerçekten Cin Timur'un ona ne kadar güvendiğini ortaya koymaktadır.

Cin Timur'un Körgöz'ü haberci olarak Ögedey Kağan'a göndermesi, belki de onun hayatını değiştiren en önemli olay olmuştur. Ögedey'in nezdine geldiğinde, kağan ona bazı sorular yönelmiş ve onun sorulara verdiği cevaplar, kağanın ve orada bulunan devlet adamlarının çok hoşuna gitmiştir. O sırada Ögedey Kağan'ın huzurunda bulunan, Körgöz gibi Uygur asıllı olan saray müşavirlerinden Cinkay da Körgöz'ü öven sözler söyleyince, Ögedey, Körgöz'ü birçok iltifatla geri göndermiştir (Cüveynî, 1329 hş: II, 227-228). Böylece Körgöz'ün, Ögedey Kağan'ın sarayında nüfuz sahibi olan Cinkay'ın himayesine girdiği de anlaşılmaktadır (Rezevî, 1388 hş: 84; Barthold, 1990: 510; Grousset, 1980: 335).

Cin Timur'un ölümüyle onun yerine, devlet müşavirlerinden Nosal^{xii} tayin edilmiş (Mîrhând, 1339 hş: V, 186), Melik Bahâeddîn'in Ögedey'den aldığı fermanı getirmesine kadar Körgöz, Nosal'ın hizmetinde çalışmıştır. Bu fermanda, Körgöz'ün saraya giderek Horasan'ın durumunu kağana rapor etmesi isteniyordu. Fakat Nosal ve yanındaki devlet adamlarından Kül

Bolat, Körgöz'ün oraya giderse kendi yaptıkları kanunsuz işleri kağana anlatabileceği ihtimali ile endişelenerek onun saraya gitmesini engellemeye çalışmışlardır. Buna karşın Körgöz de saraya gitmenin yollarını aramıştır. O sırada Körgöz, Bahâeddîn Muhammed'i çağırarak ona; *"Devlet kuşa benzer. Kimse onun hangi dala konacağını bilemez. Bu konu da ben yine de elimden geleni yapacağım, bakalım felek ne gösterir."* diyerek, bu konudaki kararlılığını göstermiştir. Kağanın huzuruna vardıklarında Horasan ve Mâzenderân bölgelerinin vergisinden, ne kadar toplanması gerektiğinden, halkın vergi borçlarından ve o bölgenin nüfusundan söz açılmış, bu konuda yapılan hatalar ve ihmaller dile getirilmiştir (Cüveynî, 1329 hş: II, 228-229; Müstevfî, 1387 hş: 584; Benâketî, 1348 hş: 390; D'ohsson, 2006: 220). Anlaşıldığı kadarıyla bu esnada Körgöz'ün dürüstlüğü ve bilgisi Ögedey'in hoşuna gitmiştir ki, aşağıda anlatılacağı gibi Ögedey, muhaliflerin aksine, kendisine Körgöz'ün İran-Horasan coğrafyasının idaresinde görevlendirilmesini tavsiye eden devlet adamlarını daha fazla dikkate almıştır.

3. KÖRGÖZ'ÜN İRAN VALİLİĞİ

3.1. Ögedey'in Fermanı ve Vali Olarak Tayin Edilmesi

Uygur Türkü Cinkay; Körgöz henüz Ögedey Kağan'ın nezdinde iken, kağan katındaki gücünü de dikkate alarak, Körgöz'ün vefat etmiş bulunan Cin Timur yerine Horasan ve İran'da görevlendirilmesini istemiş ve bu yönde kağana öneride bulunmuştur. Ancak Danişmend Hacib de dahil olmak üzere Ögedey'in adamlarından birkaç kişi, yönetimin Cin Timur'un oğluna bırakılmasını istemişlerdir. Bir gün kağanın huzurunda Cinkay'ın, *"Horasan büyükleri Körgöz'ü istiyorlar."* demesi üzerine Ögedey Kağan, *"Devletin hissesine düşen ürün ve vergiyi toplamak, bölgenin nüfusunu saymak için Körgöz'ü geçici olarak tam yetkiyle görevlendiriyorum. Eğer verilen görevi hakkıyla yerine getirebilirse, o zaman gerekeni yaparız."* şeklinde bir yarlıg yazmalarını emretmiş, Körgöz bu yönde hazırlanmış olan fermanı alınca başkentten ayrılarak hızla Horasan ve Mâzenderân bölgesine dönmüştür. Böylece Körgöz, kağan tarafından Rum sınırına kadar Horasan ve İran bölgesinin idaresiyle görevlendirilmiş oluyordu (Cüveynî, 1329 hş: II, 228-229; Müstevfî, 1387 hş: 584; Benâketî, 1348 hş: 390; D'ohsson, 2006: 220). Seyislikle işe başlayan ve akabinde öğretmenlik ve kâtiplik makamına terfi eden Körgöz; daha sonra Cin Timur'un yardımcılığını yapmış ve en sonunda da görüldüğü üzere Ögedey'in emriyle Horasan'ın idarî işlerinde görevlendirilmişti. Kısacası devlet makamlarını kısa süre içerisinde bir bir tırmanarak en üst makamlarda kendine yer bulabilmişti.

Cin Timur'un ölümünden sonra Körgöz'ün İran coğrafyasında görevlendirilmesi, Kül Bolat ve Nosal'ın hoşuna gitmemiştir. Körgöz başkentten geri gelince fermanın gösterdiği bütün yetkileri üzerinde toplamıştır (Cüveynî, 1329 hş: II, 224-225; Mîrhând, 1339 hş: V, 186; Reşidüddîn, 1374 hş: 484). Körgöz'ün valiliği, Cin Timur ve Nosal'ın valiliklerinden farklı olarak Horasan'ın batısını da kapsamaktaydı. Buna ilaveten dönem içerisinde Körgöz'ün idare sahasının, Horasan dışına doğru genişlediğini de görmekteyiz (Rezevî, 1388 hş: 76).

D'ohsson'a göre; Çin bölgesi ya da ülkeleri dışında Moğol İmparatorluğu idarî açıdan iki büyük bölgeye ayrılıyordu. Bunlardan birincisi; İli çayı ve Ceyhun nehri arasında kalan memleketler olup bu memleketler içerisinde Uyguristan, Hoten, Kaşgar, Almalık, Kayalık, Semerkand ve Buhara yer alıyordu. İkincisi ise; Ceyhun nehrinin batı tarafından Diyâr-ı Bekr'e ve Rum hududuna kadar dayanıyordu ki işte bu batı kısmını Körgöz idare etmekteydi (D'ohsson, 2006: 183). Bu bilgilerden anlamaktayız ki; Moğol ülkesi idarî olarak üç büyük kısma taksim edilmiş bulunmaktaydı. İlki Çin ülkelerini kapsayan doğu bölümü, ikincisi; Doğu

Türkistan ve Orta Asya'yı Ceyhun nehrine kadar kapsayan Türk coğrafyası ve üçüncüsü ise; Ceyhun nehrinin batısında kalan, sınırı Doğu Roma, Abbâsî hilafeti ve Memlûk coğrafyasına kadar uzanan bölge idi. Daha sonraki dönemlerde de görüleceği üzere, Moğollar bu büyük coğrafyayı ve yeni toprakları idarî olarak taksim etmeden yönetemeyeceklerini kavrayacaklardır. Bu taksimatta devletin merkezi konumundaki bölge ve coğrafi unsurlar da belirleyici olacaktır.

3.2. Körgöz'e Karşı Oluşan Muhalefet ve Körgöz'ün Muhaliflere Karşı Verdiği Mücadele

Körgöz'ün seyislikten Ögedey Kağan'ın müşavirlerinden olan Cinkay'ın himayesine girecek kadar yükselmesi ve doğrudan kağan tarafından ödüllendirilmesi; görev yaptığı coğrafyada, yani Horasan ve İran bölgesinde onunla beraber askerî ya da idarî görevlerde bulunan diğer Moğol devlet adamlarının ve bu arada hanedan üyesi Batu Han'ın Körgöz'e karşı muhalif olmasına sebep olmuştu. Çünkü Körgöz, Büyük Han Ögedey'den aldığı yetkiyle, daha önceden gayri resmi yollarla malına mal katan Moğol Noyanlarının ve diğer devlet adamlarının işine gelmiyordu.

Ögedey Kağan'ın fermanı ile Körgöz, kâtiplerini ve memurlarını ikametgâhına çağırarak yönetim işlerini eline almıştı. Nosal, bu dönemde yaşlılığı dolayısıyla Körgöz'e muhalefet edemeyecek bir durumdaydı. Fakat Kül Bolat, onun aksine bilgili ve tecrübeli bir devlet adamıydı. Körgöz'e muhalif olan Kül Bolat ve diğer devlet adamları, yönetim işlerinde Körgöz'e müdahale ettikleri her an Körgöz, kağanın fermanını onlara hatırlatıyor ve işlerine kimsenin karışmamasını istiyordu. O, kısa zamanda Horasan'ın ve Mâzenderân'ın işlerini yoluna koymuş, nüfus sayımını da dikkate alarak vergi miktarını yeniden belirlemişti. Bu arada Cin Timur'un yakınları bir araya gelerek Cin Timur'un yerine oğlu Edgü Timur'un asaleten tayin edilmesi konusunda görüş birliğine varmışlardı. Bunun için Edgü Timur ve Tonguz'u, Körgöz'e karşı kışkırtmaktaydılar. Körgöz, bazı kimselerin kendisini şikâyet etmek için saraya gittiğini duyunca hemen hazırlıklara başlayıp yola çıkarken kendisine vekil olarak Sâhîb-i Dîvân Bahâeddîn Muhammed'î^{xiii} bırakmıştı (Cüveynî, 1329 hş: II, 229-231; Âştîyânî, 1328 hş: a., I-II, 168; Pîrniyâ, 1360 hş: 689). Körgöz, böylece valilik döneminde muhaliflere karşı ilk mücadelelerini vermeye başlamıştı.

Edgü Timur, Horasan valisi Cin Timur'un oğlu olup babasının ölümü üzerine onun yerine geçmek için harekete geçmiş ve bu uğurda Körgöz ile mücadele etmiştir. Ancak Ögedey Han, meseleyi Körgöz'ün lehine halletmiş; ancak birbirleri ile kavgalı olan bu iki devlet adamını birlikte çalışmaya mecbur etmiş ise de onların arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. Nihayetinde Edgü Timur'un Körgöz aleyhine öne sürdüğü suçlamaları değerlendirmek ve bu ikisi arasındaki anlaşmazlıkları bir neticeye bağlamak üzere kağan tarafından iki devlet adamı, Cinkay ile Taynal hakem tayin edilmiş ve yapılan mahkeme sonrasında Körgöz haklı bulunmuştur (Mîrhând, 1339 hş: V, 186-187; Âştîyânî, 1328 hş: a., I-II, 168-169; Yuvalı, 1994: 126).

Mahkemede (Yarguda) her ne kadar Körgöz haklı bulunmuşsa da dava birkaç ay sürmüş ve sonradan Ögedey'in emriyle Körgöz ile Edgü Timur'un bir süre aynı odayı paylaşmalarına karar verilmiştir, fakat bunun da faydası olmayınca kağan, bizzat yargıda bulunarak onlara sorular yönelmiştir. Yargı sonucunda kağan, *"Sizi şimdi Körgöz'ün emrine veriyorum. Cengiz Han'ın yasalarına göre işlediğiniz suçların cezası ölümdür. Fakat uzak yerlerden geldiğiniz ve çoluk, çocuklarınız sizi evde bekledikleri için bu defa canınızı bağışlıyorum."* dedikten sonra Körgöz'e de onları affettiğini, onlara bir şey yaparsa bunu hayatıyla ödeyeceğini bildirmiştir.

Bu yarığdan sonra Körgöz, rahatlamış ve daha sonra Ögedey, Curmagun^{xiv} tarafından fethedilmiş olan Ceyhun nehrinin batı taraflarının yönetimini de bir yarılığ^{xv} ve payza^{xvi} ile Körgöz'e vermiştir (Cüveynî, 1329 hş: II, 224-225; Reşidüddîn, 1374 hş: 485). Böylece Körgöz'ün eli muhalifler karşısında kuvvetlenmiştir.

Hakkında çıkmış olan yarılığ kendisine okunduktan sonra Körgöz, oğlunu ve dîvândaki kâtiplerini Irak, Arrân ve Azerbaycan'a göndermiştir. Liyâkati ve iş bilirliği sebebiyle bazı devlet işlerini Nizâmeddîn Şâh'a vermiştir. Bu yeni heyet; Irak ve Azerbaycan ülkesine varınca Curmagun'un emirleriyle mücadele ederek, oradaki vilâyetleri onların elinden kurtarmışlardır. Ayrıca heyet, vergilerin ne kadar olacağı ve ne şekilde toplanacağı gibi hususlara yeni düzenlemeler getirmiştir. Çünkü vilâyetlerdeki Noyanlar, kendi bölgelerinde toplanan vergilerden çok azını dîvânın payı olarak ayırıyor, geri kalanı ise kendi varlıklarına dahil ediyorlardı. Körgöz'ün görevlendirdiği devlet adamları bölgeye geldikten sonra yeni düzenlemeleri de dikkate alarak, Noyanların gayr-i resmi yollarla ve haksız olarak topladıkları vergiler ile malları onların elinden almış, Körgöz'ün kendisi ise bölgede hakimiyetini güçlendirdikten ve kontrolü ele aldıktan sonra merkez olarak kullandığı Tus vilayetinin imarıyla ilgilenmeye başlamıştır (Cüveynî, 1329 hş: II, 237-238.)

Körgöz'ün valiliği zamanında Nosal, Kül Bolat, Edgü Timur ve Şerefeddîn'in İran coğrafyasında aktif olarak siyasî, malî ve idarî hayata müdahale ettikleri görülmektedir. Bu çekişmeli durum, sadece devlet adamları arasında değil aynı zamanda coğrafyadaki halk arasında da huzursuzluğa sebep olmaktaydı. Ayrıca huzursuzluğun tek sebebi siyasî çekişme de değildi. Bu dönemde vergi konusu da belirsizliğini hâlâ korumakta idi. Moğol şehzâdeleri, valileri ve noyanları bu belirsizlikten de istifade ederek kendi iradeleri dâhilinde, gayri resmî olarak vergi toplamakta, kendilerine göre vergi uygulamaları denemektedirler.

Dava sonrasında Körgöz evine varınca, Kül Bolat, Edgü Timur, Nosal ve diğer Moğol emirleri, yanlarına adam toplayıp Körgöz'ün evinde bulunan çalışanları zorla oradan çıkartıp kendi ikâmetgâhlarına götürerek sorguya çektiler. Daha sonra başkentten haberciler gelerek Körgöz hakkındaki soruşturmaya son verilmesi ve orada bulunan bütün melik ve emirlerin başkente gelmesi konusundaki kağanın fermanını bildirmişlerdi. Bu ferman üzerine devlet memurları Edgü Timur'un evinden ayrılıp Körgöz'ün evine gitmek istemişler ve bunun üzerine Edgü Timur'un adamları onları sopayla döverek Körgöz'ün evine götürmüşlerdir. Bu olay üzerine kâtipler, iki taraf arasında kalmışlardı. Körgöz ise, Kaan'ın fermanıyla başkente gitmişti (Cüveynî, 1329 hş: II, 231; Reşidüddîn, 1374 hş: 484-485).

Cin Timur ölüp yerine Nosal geçtiğinde Cin Timur'un uluğ bitikçisi olan Şerefeddîn, Batu'ya giderek, önceki işine devam etmesi konusunda yarılığ almıştı. Şerefeddîn, Cin Timur'un oğlu Edgü Timur'un babasının makamını ele geçirmesi için Körgöz'e karşı kışkırtmaya, Körgöz aleyhinde raporlar hazırlayıp başkente göndermeye başlamıştı. Daha sonra Şerefeddîn, Ögedey Kağan'ın Körgöz'den yana olduğunu anlayınca, el altından teşvik ettiği Edgü Timur aleyhinde hareket etmiştir. Edgü Timur'un adamlarından bazılarını cezalandırıldıkları zaman onlardan biri, Şerefeddîn'in yazdığı bir kâğıdı Körgöz'e vermiş, böylece muhaliflerin gizlice Şerefeddîn'in sözleriyle de kışkırtıldığı ortaya çıkmıştı. Bu durumu, Cinkay vasıtasıyla öğrenen Ögedey, aslında o sıralarda Şerefeddîn'in Körgöz ile Horasan'a gönderilmemesini istemişti. Ancak Körgöz, Horasan ve Mâzenderân bölgelerinin vergi hesaplarının kapatılmadığı için vergi memurları ve mutasarrıfların Şerefeddîn'in yokluğundan faydalanarak vergi hesabında açık verecekleri düşüncesi ile Şerefeddîn'in kendisi ile Horasan'a dönmesi için kağandan izin istemişti. Buna ilaveten Körgöz ile başkente giden Horasan melikleri ile ileri gelenlerinden her biri, Körgöz'ün davayı kazanması üzerine, güçlerini ona karşı pekiştirmek maksadıyla birer

yarlıg almak istemişlerdi. Bunun üzerine Körgöz, “Eğer herkese padişah yarlıgı verilirse, benim onlardan ne farkım kalır?” diyerek Cinkay’ın da yardımıyla onların yarlıg ve payza almalarına engel olmuştu (Cüveynî, 1329 hş: II, 236, 271; Mîrhând, 1339 hş: V, 187; Âştîyânî, 1328 hş: a., I-II, 168-169).

3.3. Körgöz’ün Sonu

Körgöz’ün Horasan valiliği sırasında vergiler uygun bir şekilde toplanmış ve düzenlenmişti. Merkez olan Tus şehri su kanallarının açılması ve imâr faaliyetleri ile mamûr bir hale gelmiş, Horasan vilâyetinin işleri adalet ve güven içerisinde bu dönemde yoluna girmişti Âştîyânî, 1328 hş: a., I-II, 167-168; Petruşevsky, 1344 hş: I, 121). Ancak Körgöz Horasan’a döndükten kısa bir zaman sonra Ögedey Kağan’ın vefat etmesi onun talihini kötü yönde değiştirmişti. Zira kağan vefat ettikten sonra Körgöz’e muhalefet muhalif olanlar tekrar fırsat bulmuşlardı. Ayrıca Körgöz’ün, son zamanlarında bu muhaliflerin elini güçlendirecek bazı işlere girişmiş olması da söz konusuydu. O, Moğol adetlerine aykırı olarak kalede bir hazine binası yaptırmış, kendi ikâmetgâhını da oraya nakletmişti. Buna ilaveten Cinkay’ın himayesine güvenerek Mahmûd Yalavac ile daha önceden saraya gittiğinde görev başındaki devlet erkânına ilgi göstermemiş, saygıda kusur etmişti. Bu yüzden saraydaki yeni memurlar ile de Körgöz’ün arası açıktı. Ömrünün sonlarına doğru putperestliği bırakıp İslam’ı kabul etmesi de diğer birçok Moğol devlet adamının onun karşısında yer almasına sebep olmuştu (Cüveynî, 1329 hş: II, 240, 242; Âştîyânî, 1328 hş: a., I-II, 169). Bütün bu sebepler neticesinde Töregene’nin naipliği^{xvii} sırasında bizzat onun emriyle görevinden azledilip 1242 yılında öldürüldü. Onun yerine Oyrat boyundan daha önce baskaklık da yapmış olan Argun Aka tayin edildi (Roux, 2001: 299).

4. SONUÇ

Cengiz Han tarafından kurulmuş olan Türk-Moğol İmparatorluğu’nda, daha önce de belirtmiş olduğumuz üzere Uygurlar, Kırgızlar ve Karluklar gibi birçok Türk boyu ya da bodunu yer almıştı. Bu boylara mensup birçok Türk de aynı zamanda imparatorluk dâhilinde gerek askerî gerekse idarî sahada çeşitli kademelerde görev almıştı. Bunlardan Uygur menşeli devlet adamlarının, özellikle imparatorluğun resmî dili haline getirilmiş olan Uygur dilini ve kanunlarını iyi bilmeleri nedeniyle büyük makamlar elde ettikleri görülmektedir. Körgöz de bir Uygur Türk’ü olup Uygur dilini ve kanunlarını çok iyi bilmesi nedeniyle genç yaşlarında, Cengiz Han tarafından şehzade eğitmeni olarak tayin edildi.

Şehzade eğitmenliği sonrasında Batu Han’ın hizmetinde olmak üzere önce seyislik sonra da basit bir memurluk elde eden Körgöz, daha sonra Cengiz Han’dan oğlu Cuci’ye gelen bir yarlıgı büyük bir yeterlilikle okuması neticesinde Cuci tarafından kâtipliğe tayin edildi. Devlet kademelerini bir bir tırmanan bu Uygur Türk’ü, Cin Timur’un Horasan valiliği sırasında ise hem kâtiplik hem de haciblik makamlarına getirildi. Kısa sürede Cin Timur’un güvenini kazanıp nihayetinde onun naipliğini de yapmaya başlayan Körgöz’ün, bu sıralarda Ögedey Kağan’ın nezdine gitmesi belki de onun hayatını değiştiren en önemli olaydı. Çünkü Ögedey Kağan nezdinde iken, onun en yakın adamlarından ve haciblerinden yine bir Uygur Türk’ü olan Cinkay’ın övgülerine mazhar oldu. Dürüstlüğü ve bilgeliği ile Ögedey’in de güvenini kazanan Körgöz, Horasan valisi Cin Timur öldükten sonra özellikle Cinkay’ın da tavsiyesi üzerine kağan tarafından bir fermanla Horasan ve İran dolaylarının valiliğine tayin edildi.

Valiliği sırasında kendisine büyük yetkiler verilen K rg z, idare etmekle yükümlü olduğu coğrafyada, gayri resmi yollarla toplanan vergileri kaldırdı ve vergi sisteminde yaptığı değişikliklerle bu hususta adaleti ve güveni tesis etti. Haksız yere halktan vergi alan devlet adamlarını bir bir tespit ettirerek onların malına el koydu. Bunlara ek olarak valilik merkezi Tus başta olmak üzere ülkede giriştiği imar faaliyetleriyle Horasan'ı çok mamur hale getirdi. Kendisi Ceyhun'dan başlayıp Diyâr-ı Bekr'e ve Rum hududuna kadar uzanan geniş bir coğrafyayı idare eden büyük bir devlet adamıydı.

Valiliği esnasında başta Cin Timur'un oğlu Edgü Timur olmak üzere yine Horasan idarecilerinden Nosal ve K l Bolat gibi devlet adamlarının muhalefetiyle karşılaştı. Onlara karşı verdiği mücadelede neticesinde yarguya (mahkemeye) dahi çıkan K rg z, bu mücadeleyi kazandı ve görevine devam etti. Bununla birlikte Ögedey döneminde payitahta gittiği sıralarda Cinkay'ın himayesine de güvenerek diğer saray görevlilerine karşı hürmette kusur etmesi, Moğol adetlerine aykırı olarak ikametg hında bir hazine kurdurması ve nihayetinde İslamiyet'i kabul etmesi K rg z'e düşman olanların sayısının artmasına sebep oldu. Ögedey'in vefatı (1241)  zerine ise ona muhalefet edenler fırsatı kaçırmadı, K rg z' n, Ögedey'den sonra imparatorluğun idaresini ele alan Töregene'nin gözünden düşmesi adına her Őeyi yaptılar ve neticede naibe Töregene'nin verdiği bir emirle K rg z görevinden azledilip 1242 yılında öldürüldü.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- 'UKAYLÎ, S. H. N. (1337hş.). *Âsâr'ul-Vuzerâ*, (Tsh.) Urmevî. M. C. H., İntişârât-i Dânişgâh-i Tahrân, Tahrân.
- ABÛ'L FARAC, G. (1950). *Abû'l-Farac Tarihi I-II*, (Çev.) Doğrul Ö. R., I-II. TTK Yayınları, Ankara.
- ANONİM. (1995). *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev.) Temir A., TTK Yayınları, Ankara.
- ARSAL, S. M. (1917). *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÂŞTİYÂNÎ, A. İ. (1374 hş.). *Târîh-i Moğûl ve Evâyil-i Eyyâm-i Tîmûrî I-II*, İntişârât-i Nâmek, Tahrân.
- ÂŞTİYÂNÎ, A. İ. (1390 hş.). *Târîh-i Mogûl*, İntişârât-ı Sâhil, Tahrân.
- BARTHOLD, W. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz.) Yıldız, H. D., TTK Yayınları, Ankara.
- BENÂKETÎ, S. E. S. (1348 hş.). *Târîh-i Benâketî*, (Tsh.) Şe'âr, C., Tahrân.
- BEYÂNÎ, Ş. (1993). *Dîn ve Devlet der Îrân 'Ahd-i Mogûl I-II*, Tahrân.
- CÜVEYNÎ, A. A. M., (1329 hş.). *Târîh-i Cihânguşâ I-II-III*, (Haz.) Kazvînî, M. A., İntişârât-i Donyâyi Kitâb, Tahrân.
- DAYI, Ö. (2015). "Mahmud Yalavac'ın Moğol İmparatorluğu'ndaki Faaliyetleri", *Current Research in Social Science*, (III): 63-68.
- DAYI, Ö. (2020). *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- DONUK, A. (1988). *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- EMÎN, Ş. Ş. (1357 hş.). *İstîlâhât-i Dîvân-i Dovrân-i Moğûl*, İntişârât-i Ferheng-i Edeb ve Hüner-i Îrân, Tahrân.
- GEDİKLİ, F. (2013). "Yasa", (43), 336-340. İstanbul.
- GROUSSET, R. (1980). *Bozkır İmparatorluğu*, (Çev.) Uzmen, M. R., Ötüken Yayınları, İstanbul.
- HÂNDMÎR, G. H. (1333 hş.). *Habîbu's-Siyer*, (Tsh.) Siyâkî M. D., III. Kitâbfurûş-i Hayyâm, Tahrân.
- HÂNDMÎR, G. H. (ty.). *Dustûru'l-Vuzerâ*, (Tsh.) Neffisî, S., Çâphâneyi İkbâl, Tahrân.
- HODGSON, M. G. S. (1995). *İslâm'ın Serüveni*, İz Yayınları, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İ. (2005). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- KİRMÂNÎ, N. M. (ty.). *Nesâ'imü'l-Ashâr min Letâ'imü'l-Ahbâr der Târîh-i Vuzerâ*, (Tsh.) M. C. H. Urmevî). İntişârât-i Dânişgâh-i Tahrân, Tahrân.
- MAY, T. (1996). *Chormağan Noyan: The First Mongol Military Governor In The Middle East*, Yüksek Lisans Tezi, Indiana University.

- MÎRHAND. (1339 hş.). *Târîh-i Ravzatü's-Safâ I-XI*, İntişârât-i Pîrûz, Tahran.
- MÜSTEVFÎ, H. (1342 hş.) *Nuzhetü'l-Kulûb*, (Tsh.) Strange G. L., Dünyâ Kitâb, Tahrân.
- MÜSTEVFÎ, H. (1387 hş.). *Târîh-i Guzîde*, (Tsh.) Nevâ'î, A., İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahrân.
- PÎRNİYÂ, H. (1390 hş.). *Târîh-i Kâmil-i Îrân*, İntişârât-i Îrân Cihân, Tahrân.
- REŞİDÜDDÎN, F. (1374 hş.). *Câmi'ü't-Tevârîh*, (Haz.) Kerîmî, D. B., İntişârât-i İkbâl, Tahrân.
- REZEVÎ, S. E. (1388 hş.). *Şehr, Siyâset ve İktisâd der 'Ahd-i İlhânân*, Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahrân.
- ROUX, J. P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, (Çev) Kazancıgil, A. ve Bereket A., Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- SÜMER, F. (1969). "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırma Dergisi, (I): 1-147.
- ŞEBÂNKÂREÎ, M. A. M. (1343 hş.). *Mecma'u'l-Ensâb*, (Tsh.) Mîr H. M., İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahrân.
- ŞÎRÂZÎ, Ş. A.. Y. (1388 hş.) *Tecziyetü'l-Emsâr ve Tezciyetü'l-E'sâr Târîh-i Vassâf*, (Tsh.) Efşâr, İ., Tahrân.
- TEMİZSU, H. (2018). *Cengiz Han Yasası ve Moğol Devletleri Tarihinde Yaşadığı Değişim: Yasak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- TOGAN, A. Z. (1972). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi*, Tercüme ve Tahlili, İstanbul.
- YUVALI, A. (1994). *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

EXTENDED SUMMARY

Beginning with the reign of Genghis Khan, experienced Turkish statesmen had taken over a significant part of the authorities in the empire. Examples of the above-mentioned statesmen can be as follows: military officers such as Min İgemiş and Malik Shah, who are the commanders of Chormaqan Noyan who commanded the Turkish-Mongolian armies, centered on the Mugan plain in Azerbaijan; Tata Tonga (Uyghur origin), who was previously assigned as the minister of courthouse and *stamper* (bearer of the seals) affiliated to the Naymans and later appointed by Genghis Khan to teach the Uyghur language and laws to the Mongol princes with the same powers; and Mahmut Yalavaç, who served as Governor in Turkistan. Körgöz was one of them and one of the Uyghur Turks. In this study, based on the example of Körgöz, a profile of how influential the Turkish statesmen were in the empire founded by Genghis Khan was provided.

Körgöz was appointed as a prince tutor by Genghis Khan thanks to his knowledge of Uyghur language. After his tutoring position, he was a stableman and then a simple civil servant at the service of Batu Khan. Later, he was appointed as a clerk in consequence of neatly reading an edict in Uyghur language sent from Genghis Khan to his son Jochi. This Uyghur Turk, who had climbed the ranks of the state one by one, was assigned to the positions of both clerk and hajib during the Chin Timur's governorship of Khorasan.

During his governorship, he encountered the opposition of especially Ongu Timur, the son of Chin Timur and the opposition of statesmen such as Nussal and Kul-Bolat, who were also the administrators of Khorasan. Upon Ögedei's death in 1241, those who opposed him did not miss the opportunity, and they did everything to make Körgöz fall from favor of Töregene, who had taken over the administration of the empire after Ögedei; and as a result, Körgöz was dismissed from his post by an order given by the regent Töregene and killed in 1242. It should be noted that Töregene, at that time, dismissed not only him, but also many Turkish statesmen including the governor of the Turkestan region Mahmut Yalavaç, and Ögedei Khan's chief hajib Chinkai. Some of these statesmen managed to escape, but some did not, and were eventually killed. In this respect, it can be said that the period during which Töregene gained power was the worst for both Körgöz and other Turkish statesmen.

SONNOTLAR

- ⁱ Muval hakkında detaylı bilgi için bkz. (Tokan, 1972: 19-20).
- ⁱⁱ Yasak ya da yasa tabirleri Türk ve Moğol devletlerindeki emir ve kanunları ifade eden terimlerdir. Hem bu terimler hakkında hem de Cengiz Han'ın yasaları hakkında geniş bilgi için bkz. (Gedikli, 2013, 43: 336-440; Temizsu, 2018:)
- ⁱⁱⁱ Tata Tonga hakkında geniş bilgi için bkz. (Arsal, 1917: 167-168.)
- ^{iv} Ögedey Kaan (1227-1241), Cengiz Han ölmeden önce oğlu Ögedey'i varis olarak göstermiştir. Ön Asya'daki genişleme politikası bu dönemde de devam etmiştir (Kadyânî, 1387 hş: a., 153; Abû'l Farac, 1950: II, 531; Hândmîr, 1333 hş: b., III, 50; Grousset, 1980: 250).
- ^v Ögedey'in, babası Cengiz Han vefat ettikten sonra söylediği şu sözler onun gerçekten hem babasının yasalarına bağlı kaldığını hem de babası döneminde çeşitli kademelerde görevlendirilmiş olan tecrübeli devlet adamlarının yine görevinde kaldığını açıkça göstermektedir: "*Babamız Çinggis Hahan'ın yanında vazife görmüş olan gece nöbetçilerinin, silahşorların, gündüz muhafızlarının, yani bütün muhafız kıtalarının yapmakla mükellif oldukları hizmetleri tekrar ediyorum: Bunlar, han babamızın emriyle eskiden nasıl hizmet etmişlerse, bugün de aynı şekilde hizmet edeceklerdir.*" Jean-Paul Roux'un ifadeleri de durumun böyle olduğunu açıkça göstermektedir. Ona göre, Cengiz Han döneminde devlet kademelerinde görevlendirilmiş olan Uygur, Kitan ve sair menşeden devlet adamları hem Ögedey zamanında hem de daha sonraları görevlerine devam etmiştir (Gizli Tarih, 2010: 199; Roux, 2001: 271).
- ^{vi} Türkçede karar ve hüküm manası ile yargu sözü, terim olarak mahkeme karşılığı olarak kullanılmıştır (Donuk, 1988: 91)^{vi} Türkçede karar ve hüküm manası ile yargu sözü, terim olarak mahkeme karşılığı olarak kullanılmıştır (Donuk, 1988: 91)
- ^{vii} Geniş bil için bkz. (Sümer, 1970, I: 1-2). Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğolllar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi (SAD), TTK Yayınları, Cilt: I, Ankara 1970, ss. 1-147, 1-2.
- ^{viii} Tamga/ tamgacı kavramı hakkında bkz. (Donuk, 1988: 84).
- ^{ix} Mahmud Yalavaç hakkında geniş bilgi için bkz. (Dayı, 2015: III, 63-68.)
- ^x 1232'de Ögedey Kaan tarafından Horasan'a Vali olarak atanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. (Müstevfi, 1387 hş: 584; Reşidüddîn, 1374 hş: 469-471, 483-486; Yuvalı, 1994: 121-122.)
- ^{xi} Baskaklık, Moğol idarî geleneğinde en önemli ve yaygın memuriyetlerden biri olup, zapt edilen bölgelere baskaklar idarî ve mali sorumlu olarak tayin edilirdi. (Emîn, 1357 hş: 60-61.)
- ^{xii} Horasan valisi Nosal Noyan hakkında detaylı bilgi için bkz. (Cüveynî, 1329 hş: II, 224-225; Reşidüddîn, 1374 hş: 484; Dayı, 2020: 105.)
- ^{xiii} Bahâeddîn Cüveynî, Ata Melik Cüveynî'nin ve Şemseddîn Cüveynî'nin babasıdır. Bahâeddîn Cüveynî'nin babası Sultan Muhammed Hârizmşâh'ın istifâ dîvânında çalışmış, daha sonra Moğol döneminde dîvân işleri ile meşgul olmuştur. (Hândmîr, a., ty: 267; 'Ukaylî, 1337 hş: 276; Kirmânî, ty: a., 101; Beyânî, 1993: II, 384; Grousset, 1980: 334-335;)
- ^{xiv} Ögedey Kaan, tahta çıktıktan sonra babası Cengiz Han zamanından beri devam eden İran meselesini çözmek için Komutan olarak Cumagun Noyan'ı bu bölgeye tayin etmiştir. (May, 1996: 4-90.)
- ^{xv} Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış metinlerde yarlıg; emir, ferman, buyruk anlamında kullanılmıştır. Yarlıg, Moğolca'da ise emir, söz, bildiri ve kanuni ferman anlamına gelmekteydi. (Emîn, 1357 hş: 262-263.)
- ^{xvi} Payza; habercilere ve yüksek devlet memurlarına, kimin emriyle yolculuk yaptıklarını belirten ve devlet işlerinde o kişilere kolaylık tanıyan bir çeşit kimlik belgesi mukabilinde bir plaket idi.(Emîn, 1357 hş: 78-79.)
- ^{xvii} Töregene Hatun, Güyük Han tahta çıkana kadar Ögedey Kaan'dan sonra ülkeyi dört yıl yönetmiştir. (Müstevfi, 1387 hş: 587.)